

УДК 333.37

Швець Ф. Д., к.т.н., доцент, Васи́лів В. Б., к.т.н., доцент
(Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ОСНОВНІ УПРАВЛІНСЬКІ ПІДХОДИ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ АГРОЛАНДШАФТІВ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Представлені результати досліджень сучасного стану сільськогосподарських угідь в процесі земельної реформи. Розглянуто раціональні шляхи відновлення родючості земель і створення екологічно збалансованих агроландшафтів.

Ключові слова: агроландшафт, сільськогосподарські угіддя, деградаційні процеси, еродовані ґрунти, малопродуктивні землі.

Постановка проблеми. Перетворення, що відбулися в нашій державі, викликали значні зміни у земельних відносинах і системі землекористування. Виникла складна мережа приватних, акціонерних, одноосібних, дрібних і найдрібніших землекористувачів, у яких землі мають різний правовий статус.

Один з основних напрямків реалізації земельної реформи на Україні передбачає забезпечення раціонального використання земель, захист їх від вітрової та водної ерозії, підвищення ґрунтової родючості.

У зв'язку з посиленням у теперішній час антропогенного та техногенного навантаження на землю у результаті застосування новітніх технологій обробітку ґрунту актуальність даних завдань тільки зростає. Для забезпечення подальшого їх збалансованого розвитку потрібне активне впровадження управлінських принципів точного землеробства, загальноприйнятим має бути використання усталеної технічної документації еколого-економічного обґрунтування сільського господарства, антропогенного навантаження земель та угідь, карт полів з показниками ґрунтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш вагомий внесок в процес дослідження соціально-економічних трансформацій земельних угідь, їх раціональне використання, збереження родючості та шляхи відтворення зробили такі видатні вчені як Тарарико О.Г., Медведєв В.В., Швебс Г.І., Булигін С.Ю., Шикіла М.К., Добряк Д.С., Заславський М.М., Горлачук В.В., Сохнич А.Я., Шворак А.М., Бураков В.І., Канаш О.П. та ін.

Дослідники зазначають, що трансформація земельних відносин, яка відбувається у процесі аграрної реформи має бути спрямована не лише на зміну форм власності та господарювання на землі, а й на більш її раціональне використання, збереження родючості та забезпечення належної охорони земель.

Постановка завдання. Відтак, метою даної статті є дослідження сучасного стану сільськогосподарських угідь в процесі земельної реформи, шляхи відновлення їх родючості та створення екологічно збалансованих агроландшафтів.

Вклад основного матеріалу. Глобальним національним лихом на сьогоднішній день у агропромисловому комплексі, яке веде до суттєвого погіршення родючості ґрунтів, є інтенсивне зменшення вмісту органічної речовини, поживних елементів і, як наслідок, посилення ерозійних процесів [1, 2].

У будь-якій системі землеробства сьогодні має бути вирішено три таких основних завдання:

- найефективніше використання всіх сільськогосподарських угідь для отримання високих і сталих урожаїв;
- створення необхідних умов для підвищення родючості ґрунту та сприятливої природної обстановки;
- охорона навколишнього середовища, тобто поліпшення водного, поживного, повітряного, теплового і світлового режимів, а також захист ґрунту та посівів від несприятливих кліматичних і біологічних впливів [3].

Основним стратегічним продуктом сільського господарства України завжди було і є зерно, і саме за обсягами його виробництва передусім оцінювали результативність діяльності аграрного сектору. Тому керівники всіх рівнів прагнули відшукати й залучити у виробництво стратегічних культур максимальну кількість земельних площ.

Вище зазначені процеси призвели до того, що нині урожайність основних сільськогосподарських культур в Україні у 2-4 рази нижча, ніж у європейських країнах, до обробітку залучені значні площі низькопродуктивних деградованих земель. А новостворені приватні та приватно-орендні сільськогосподарські підприємства використовують земельні ділянки без дотримання обґрунтованого чергування сільськогосподарських культур у сівозмінах, відповідних протиерозійних заходів, внесення необхідної кількості органічних і мінеральних добрив. Висока розораність території, в тому числі схилених земель, недостатня площа захисних лісових насаджень, порушення інших агротехнічних вимог призвели до посилення ерозійних процесів [4]. Розчленований

агроландшафт за відсутності даних заходів сприяє розвитку ерозії ґрунтів та посилює їх деградацію.

Негативним фактором стало й те, що під розпаювання потрапили малопродуктивні й деградовані землі. У зв'язку з їх тривалим використанням у сільськогосподарському виробництві та з екстенсивним його веденням ефективність використання земельних ресурсів України значно нижча, ніж у розвинених країнах світу, зате розораність сільськогосподарських угідь є однією з найбільших у світі (табл. 1) [3].

Провідними науковцями в галузі сільськогосподарського виробництва вважається, що найбільш складним завданням сьогодні в Україні є вилучення з аграрного обороту від трьох до п'яти мільйонів гектарів еродованих та деградованих агроландшафтів, їх заліснення або формування культурних чи природних пасовищ як однієї з основ органічного землеробства й отримання екологічно чистої продукції тваринництва. Вилучення таких територій дозволить розпочати процес відновлення агроландшафтів, а виробникам зосередити більшу концентрацію матеріальних і фінансових ресурсів на площах, що залишаються в обробітку та можливості отримання додаткового ефекту.

Таблиця 1

Співвідношення площ сільськогосподарських угідь у ряді країн світу

Країна	Сільськогосподарські угіддя, млн. га			Розораність с/г угідь, %
	загалом	у тому числі		
		рілля	сінокоси і пасовища	
Україна	41,8	32,6	7,9	78,0
Австрія	3,5	1,4	2,0	40,0
Бельгія	1,5	0,8	0,7	53,3
Великобританія	17,1	6,1	11,0	35,7
Нідерланди	2,0	0,9	1,1	45,0
Німеччина	17,4	11,7	5,3	67,2
Франція	30,0	18,3	10,8	61,0
Швейцарія	1,6	0,4	1,1	25,0
США	426,0	185,0	239,0	43,4

За період проведення земельних реформ в Україні різко зменшилась кількість внесених мінеральних і органічних добрив, внаслідок чого порушився баланс поживних речовин у ґрунтах, а відповідно

зменшилась і урожайність сільськогосподарських культур. Так, за останні 10 років, внесення мінеральних добрив скоротилося в десять, а органічних – у сім разів [5].

Для подолання таких негативних явищ необхідно створити надійний механізм управління агроландшафтами, оптимізувати структуру землекористування, застосувати відповідні землеробські технології, забезпечити регулювання поверхневого стоку, запобігти втратам ґрунту в результаті ерозії і, насамперед, забезпечити охорону і збереження цілісності ґрунтового покриву.

Сучасна теорія та практика вже розробили певні заходи, спрямовані на запобігання нераціональному використанню земель, їх необґрунтованій трансформації під впливом поточних економічних чи інших інтересів. Одним із таких заходів є проведення внутрішньогосподарського землеустрою (землевпорядкування) з метою територіальної організації землі й виробництва сільськогосподарських підприємств, селянських та фермерських господарств у межах їх землекористування, що покликано забезпечувати ефективність сільськогосподарського виробництва, раціональне використання земель, створення сприятливого екологічного середовища і поліпшення природних ландшафтів. Згідно зі ст. 184 Земельного кодексу України, внутрішньогосподарський землеустрій передбачає складання проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін, упорядкування угідь, а також розроблення заходів щодо охорони земель.

Водночас, у сучасних умовах переважна більшість сільськогосподарських підприємств здійснює виробничий процес не на власних, а на орендованих землях. Складання орендаром довгострокового науково обґрунтованого плану землеустрою та землевпорядкування, виділення необхідних коштів для реалізації цього плану виглядає доволі проблематичним. Більш перспективним вбачається використання агроландшафтного підходу, коли землі сільськогосподарського підприємства і землі сільських територій, де це підприємство розташоване, розглядаються як єдиний агроландшафтний комплекс [6].

Думка про доцільність розгляду земель, на яких ведеться сільськогосподарське виробництво, і прилеглих до них територій як єдиного комплексу не є новою для сучасної науки. Адже, як зазначає Ф. Альшевбі, в межах сільськогосподарських угідь природні біогеоценози трансформуються в агроценози, а природні ландшафти – в агроландшафти – природно-виробничі системи, які сформувалися та функціонують у результаті постійної взаємодії сільського господарства і природного середовища, природного ландшафту. Отже, рівень трансфор-

маїї сільськогосподарських земель є функцією властивостей ландшафтів (їх висотного положення, місця розташування на локальному рівні, особливостей ґрунтоутворюючих порід; наявності або відсутності солевих горизонтів; вхідної буферності ґрунтів тощо), характеру та рівня антропогенного впливу [7].

Сьогодні уже варто застосувати нові теоретичні концепції і практичні підходи до оптимізації сільськогосподарського землекористування, що базуються на системному зіставленні вимог та адаптивних можливостей рослин із фактичним станом агроландшафту й перспективами регулювання його властивостей. Базисом має стати концепція адаптивного землеробства з ландшафтно-екологічним підходом до організації використання сільськогосподарських земель. В основу якої покладено ландшафтно-екологічну диференціацію агроландшафтів і ґрунтозахисний комплекс заходів щодо використання орних земель. Основні завдання цієї концепції полягають у досягненні найбільшої ефективності в охороні ґрунтової родючості при оптимальних витратах праці та матеріально-грошових засобів і забезпеченні при цьому найвищої продуктивності агроценозу.

На нашу думку, в таких умовах, необхідно терміново розпочати підготовку законодавчої бази для можливості вилучення із сільськогосподарського виробництва малопродуктивних та деградованих земель, що були розпайовані. Постійно вести моніторинг їх якісного стану незалежно від того орендуються вони, обробляються власниками чи знаходяться в стані перелогів.

До прийняття таких рішень мають обов'язково залучатися формальні власники землі (селяни, що отримали земельні паї), землекористувачі (орендатори земельних ділянок, які здійснюють їх господарське використання) і територіальна громада в особі місцевих органів влади, управління чи громадських об'єднань.

Висновки. Отже, першочерговим управлінським завданням із збереження та відтворення агроландшафтів в Україні на сучасному етапі має стати встановлення якісних характеристик сільськогосподарських угідь із подальшою їх паспортизацією. Раціональне використання і захист земель сільськогосподарського призначення від руйнівних процесів шляхом консервації та виведення зі складу ріллі деградованих, малопродуктивних сільськогосподарських угідь, у тому числі еродованих, створення на них захисних лісових насаджень і залуження, розроблення проектів землеустрою щодо впровадження ґрунтозахисних сівозмін і технологій при вирощуванні сільськогосподарських культур, дотримання оптимальних показників родючості ґрунту, розширення площ рекреаційних, водоохоронних, заповідних зон, відновлення лісо-

вих, болотистих, водних екосистем.

1. Рымарь В. Г., Мухина С. В. Агроэкологические аспекты применения удобрений на черноземах. // Плодородие. – 2003. – № 6. – С. 24–25.
2. Чорний С. Г. Методика оцінки ступеня змитості та обсягів ерозійних втраг степових ґрунтів // Вісник аграрної науки. – К., 2003. – № 9. – С. 53–56.
3. Нелеп В. М. Планування на аграрному підприємстві: підручник / В. М. Нелеп. – К. : КНЕУ, 2004. – 495 с.
4. Бойко П. І., Бородань В. О., Коваленко Н. П. Екологічно збалансовані сівозміни – основи біологічного землеробства. // Вісник аграрної науки. – 2005. – № 2. – С. 9–13.
5. Тараріко О. Г., Кузьменко Ю. І. Екологічні функції ґрунтів та сталий розвиток агроєкосистем в контексті глобальних змін клімату. // Екологія: проблеми адаптивно-ландшафтного землеробства: Матеріали міжнародної наукової конференції 16-18 червня 2005 р. – Житомир : Вид-во „Державний агроєкологічний університет”, 2005. – С. 3–7.
6. Пшоняк Д. І. Передумови, сутність та економічне значення трансформації земельних угідь у сучасних умовах. // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 1-2. – С. 28–31.
7. Альшеви Ф. С. Х. Трансформация сельскохозяйственных земель равнинно-го Крыма. // Культура народов Причерноморья. – Симферополь, 1998. – С. 16.

Рецензент: д.с.-г.н., професор Мошинський В. С. (НУБГП)

Shvets F. D., Candidate of Engineering, Associate Professor,
Vasuliv V. B., Candidate of Engineering, Associate Professor (National University of Water Management and Nature Resources Use, Rivne)

MAIN MANAGERIAL APPROACH TO CONSERVATION AND RESTORING AGRICULTURAL LANDSCAPES IN UKRAINE AT THE PRESENT STAGE

The results of studies of the current state of agricultural land in the land reform process. Consider the rational way of restoring the fertility of the land and the creation of environmentally sustainable agricultural landscapes.

Keywords: agrolandscape, agricultural lands, degradation processes, wind-erodedsoils, underproductive earth.

Швец Ф. Д., к.т.н., доцент, Васи́лив В. Б., к.т.н., доцент
(Національний університет водного господарства и природопользования, г. Ровно)

**ОСНОВНЫЕ УПРАВЛЕНЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К
СОХРАНЕНИЮ И ВОССОЗДАНИЮ АГРОЛАНДШАФТОВ В
УКРАИНЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ**

Представлены результаты исследований современного состояния сельскохозяйственных угодий в процессе земельной реформы. Рассмотрены рациональные пути восстановления плодородия земель и создание экологически сбалансированных агроландшафтов.

***Ключевые слова:* агроландшафт, сельскохозяйственные угодья, деградационные процессы, эродированные почвы, малопродуктивные земли.**
